

**ABDULLA AVLONIYNING ASARLARI VA ULARDAGI
TA'LIM - TARBIYA TO'G'RISIDAGI FIKIRLARI**

Turdialiyeva Gulirano

Andijon davlat pedagogika instituti. Maktabgacha ta'lim fakulteti.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi yo'nalishi

Annotatsiya: Iste'dodli shoir, ma'rifatparvar olim va pedagog A.Avloniy 1878-yil 12-iyulda Toshkentda kosib oilasida tug'ilgan. U eski maktabda taxlim oladi. Avloniy xayotini organar ekanmiz, oz tarjimai xolida shunday yozadi 12 yoshimdan Okchi mahallasidagi madrasa dars oqiy boshladim. Bu zamonlarda Tarjimon gazetasini oqib, zamondan xabardor bo'ldim. U madrasani bitirib maktabdorlik bilan shugullanadi va yangi turdagi maktab tashkil etish. Shuning bilan birga yosh o'qituvchilarga zamonaviy bilimlar, Garb va Shark tillarini orgatish juda muhimligini anglagan. Shoir oz asarlarida koloklikni, joxillikni tankid kiladi va insonlarni ilm olichga malumotga undaydi. Ozbek pedagogi tarixida Avloniy birinchi bolib pedagogika bola tarbiyasining fani deya ta'rif bergan.

Kalit so'zlar. Tarbiya, pedagog, Usuli jadid, Turkiy Guliston yohud axlok, Birinchi o'qituvchi, Ikkinchi o'qituvchi, maktab, tarbiya, ta'lim.Foydalangan adabiyotlar. Turkiy Guliston yoxud axlok, Abdulla Avloniy, ht. Tafakkur.

Avloniyning Turkiy Guliston yohud axlok, Birinchi o'qituvchi, Ikkinchi o'qituvchi, Maktab Guliston kitoblari bir necha bor nashr etilgan. Bu asarlar faqat darslik sifatda bolib qolmay ozbek klassik pedagogikasining ajoyib na'munasi kiyosiy kilib aytganida durlar durdonasi hisoblab chiqiladi. Avloniyning fors klassik shoir shayx Muslixiddin Sa'diy 1184 – 1310 ning Guliston asaridan ishlab chiqarilganib, unga taklid kilib yozgan Turkiy Guliston yohud axlok asari tarbiyaviy, ma'rifiy ahamiyatga egadir. Atoqli ma'rifatparvar, iste'dodli shoir va pedagog Abdulla Avloniy 1878 yil 12 iyulda Toshkentda kosib oilasida dunyoga kelgan va eski maktabda ta'lim olgan. U tarjimai holida bu haqda shunday yozgan: «12 yoshimdan O'qchi mahallasidagi madrasada dars o'qiy boshladim. 13 yoshimdan boshlab yoz kunlari mardikor ishlab, oilamga yordam qilib, qish kunlari o'qir edim. 14 yoshimdan boshlab, o'sha zamonga muvofiq har xil she'rlar yoza boshladim. Bu zamonlarda «Tarjumon» gazetasini o'qib, zamondan xabardor bo'ldim». Avloniy madrasani bitirib, maktabdorlik bilan shug'ullandi. O'qish va o'qitish usuliga isloh kiritib, yangi tipdagi maktab tashkil etdi va yosh pedagog-o'quvchilarga zamonaviy bilimlar berish, Sharq va G'arb tillarini o'rgatish kabi muhim ta'lim-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirdi.

Abdulla Avloniy maktab o'quvchilari uchun «Birinchi muallim», «Ikkinchi muallim» (1912), «Tarix», «Turkiy Guliston yoki axloq» (1913) kabi zamonasi uchun

hodisa bo'lgan darsliklarni yozgan. 1895 yildan ijodiy faoliyati boshlangan Avloniy «Qobil», «Shuhrat», «Hijron», «Avloniy», «Surayyo», «Abulfayz», «Indamas» taxalluslari bilan she'r, hikoya, feleton va kichik hajmli dramatik asarlar yaratgan. Shoir o'z asarlarida zamonasidagi qoloqlikni, johillikni tanqid qiladi va kishilarni bilimga, ma'rifatga chaqiradi.

Abdulla Avloniy 1917 yilgacha mahalliy xalq orasidan yetishib chiqqan noshir va jurnalist sifatida Toshkentda «Shuhrat», «Osiyo» kabi gazetalarni tashkil etadi. U «Advokatlik osonmi?», «Ikki muhabbat», «To'y», «S'ezd», «Layli va Majnun», «O'liklar» kabi dramatik asarlarni yozib, ularda jaholat, bid'at, bilimsizlikning fojeali oqibatlarini, qo'pol va yaramas urf-odatlarini fosh etadi. Abdulla Avloniy shoir sifatida ko'plab she'rlar bitgan. Uning she'rlari xoh eski urf-odatlarga qarshi qaratilgan bo'ladimi, xoh muhabbat yoki maktab-maorif haqida bo'ladimi, hamma-hammasida inson, uning axloqiy go'zalligi va ma'naviy boyligi kuylanadi. Jumladan, «O'z mamlakatimizda» she'rida maishat uchun pul-boylukni mo'l-ko'l isrof etgan, ammo bola tarbiyasi uchun sariq chaqani ravo ko'rmagan xasislarni «Ilm uchun pulni ko'zlari qiymas», deb qoralaydi. Ayniqsa, uning «Adabiyot» (1915) kitobi bu jihatdan alohida ajralib turadi.

Avloniy 1913 yili «Turon» teatr truppasini tashkil etdi va shu teatr uchun original sahna asarlarini yaratish bilan birga qardosh dramaturglarning pesalarini o'zbek tiliga tarjima ham qildi.

Abdulla Avloniy 20-yillarda o'zbek xalqi maorifi va madaniyati taraqqiyotida ishtirok etibgina qolmay, qo'shni afg'on xalqining ijtimoiy-siyosiy hayotida ham muayyan rol o'ynagan. U ma'lum muddat Afg'oniston xalq maorifi vaziri, so'ng Sho'rolar Ittifoqining Afg'onistondagi konsul-elchisi vazifalarida xizmat qilgan.

Avloniy umrining so'nggi yillarida O'rta Osiyo Kommunistik universitetida dars berish bilan birga o'zbek adabiyotidan qator darsliklarni yaratgan. U 1934 yil 24 avgustda 56 yoshida vafot etgan.

Adib kitobda ilm xakida shunday deydi Ilm dunening izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun goyat oliy, mukaddas bir fazilatdir. Ze'roki, ilm bizga uz axvolimizni, xarakatimizni oyna kabi korsatur dedi.

Avloniyning Usuli jadid maktablari uchun 4 kismdan iborat Adabiyot yohud milliy she'rlar xamda Birinchi o'qituvchi 1912 Turkiy Guliston yoxud axlok 1913 Ikkinchi o'qituvchi 1915 Maktab gulistoni 1917 kabi darsliklar yaratgan va bu asarlarda dune xalqlari madaniyati, ilm-fanni maktab va ta'lim chorsin. 20 asr boshlarida maktablar uchun yozilgan bir necha alifbelar ichida uziga xosligi bilan Avloniyning Birinchi o'qituvchi asari aloxida ajralib turgan. Avloniy bu asarni Saidrasul Azizining Ustoz birinchi asariga suyangan xolatda yaralgan. Bu asarning uzi davomida, biz shartli ravishda xutomatiya deb atashimiz mumkin bo'lgan Ikkinchi maktab kitobi ham

shoirning ajoyib pedagogik asari xisoblanadi. Bu kitob ilm maskani bo'lish maktabni ulug'lovchi she'r bilan boshlanadi.

Maktab sizni inson qilur,
Maktab xayot ehson qilur,
Maktab gami buziladi,
Gayrat kilib oking oglon
Maktabdadur ilm-u kamolot
Maktabdadur husn-u jamol
maktabdadur milliy hael
Gayrat kilib oking oglon.

Bu she'rda shoir bizning maktabda najot yoli, xayot gulshaniga etuvchi bilim va milliy oy- xayollarimiz shakllanganligini aytib otgan va bizga maktab ta'lim-tarbiya maskani ekanligini taklif kiladi. Tarbiya vositasida yosh avlodni qilish insonlar qilib etishtirish oldimizda turgan eng dolzarb mavzulardan birdir.

Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda 4 bolimga ajratadi.

1. Tarbichning davri
2. Badan tarbiyasi
3. Fikr tarbiyasi
4. Axloq tarbiyasi xamda nimani anglatish xakida fikr yuritiladi.

Adib tarbiyani yoshlikdan berish va bu ishga xamma ota – ona, o'qituvchi , hukumat va boshkalarining ham bizdek javobgar bo'lishini tayyorlagan. Alibning tarbiyaviy ish emas, milliy ijtimoiy ishdir deb hisoblagan.

Adibning Alxosil tarbiya bizlar uchun yo xayot – yo mamot, yo najot – yo xalokat, yo saodat – yo falokat masalasidir – kabi fikr xozirgi kunda asosiy, koidalarimizdan biriga aylanmoqda.

Biz Avloniy asarlari va ilmiy tadqiqotlari - ma'rifiy sohadagi yutuklari xaqida qancha gapirsak oz. Buyuk adibni biz shoir, pedagog, tarbiyachi, tarbiyachi, davlat arbobi, jurnalist deb juda yaxshi taniymiz.

Tug'ib tashlash bilan bo'lmas bola,
Bolgay balo sizga.
Vujudi tarbiya topsa
Bolur ul raxmo sizga.

Temirchining bolasi tarbiya topsa bo'lur olim, Buzilsa xulki, lukmon ogli bolsa bolgusi zolim.

Shoir bu bilan tarbiyaga barcha birdek mas'ul ekanligini yangi bir bor eslatmochidek goe. Onaning vazifasi faqat farzandni tug'ish emas, balki ta'lim

tarbiyasini to'g'ri shakllantirishdir. Biz hozir farzand tarbiyasida MT tashkilotlari yoki maktablarni aytmokdamiz. Aslida bunga tarbiya tashkilotlari bilan birga Oila deb atalmish mukaddas dargoh xam bob-baravor mas'uldir. Adibning tarbiyasida ota onalarni ham, ustoz-u olimlarni ham birdek jonkuyarlikka chakirgani taxsinga farzand ishtirok etadi.

XULOSA

Xulosa kilib aytganda, ukituvchi va murabbiylar yangi Uzbekistonni qurishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. Xozirgi ta'lim tizimidagi islohotlar yangi Uzbekiston kelajgi va 3- renessans uchun poydevor e'lon qilinadi. Mana shu yangi Uzbekiston uygonish davri uchun yangi Avloniylar shakllansa va ma'rifiy yo'lda Avloniydek jonbozlik ko'rsatsa yangi Uyg'onish davrimiz osha Temur bobomiz bo'lgan renessansdek tarix zaravalariga oltin harflar bilan yangilanadi. Shunda biz uz ta'lim tizimimizni yaratamiz va usha xozir biz o'lchamda olaetgan ta'lim sizga rivojlangan davlatlar bizdan katta bo'ladi deb o'ylayman. Ta'lim xakida juda kop gapiramiz va biz bilamizki tarbiyani tarbiyadan ajrata olmaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zunnunov, A. Pedagogika tarixi. Toshkent- 2004.
2. Dolimov, U. Abdulla Avloniy-milliy uyg'onish davri o'zbek pedagogikasining asoschisi.
3. Abdulla Avloniy. Toshkent tongi. T., G 'afur G 'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1979.
4. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).
5. Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINI AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).
6. Narmatov, D., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA ISPANIYA XV-XVII ASRLARDAGI TARIXI. Scientific progress, 1(6). Scientific Journal Impact Factor (SJIF 2022=5.016) Passport: <http://sjifactor.com/passport.php?id=22257>
7. Elguzarov, B. B. O. G. L., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA MITANNI DAVLATCHILIGINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6), 616-619.
8. Erkinov, A. S. O., & Haydarov, S. (2021). YUNON-BAQTRYA PODSHOLIGINING IJTIMOYI TUZIMI, XO'JALIGI VA MADANIYATI. Scientific progress, 1(6), 620-622.
9. Nematov, M. D. O., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI ORGANISHDA

SHUMER-AKKAD DAVLATCHILIGINING ORNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

10. Ermatov, F., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA 1870-1914 YILLARDA ANGLIYANING O'RGANILISHI. Scientific progress, 1(6).

11. Do'Stmurodov, S., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA XVI-XVIII ASRLARDA HINDISTONNI O'RGANISH. Scientific progress, 1(6).

12. Mengboyev, S. N., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA URARTU PODISHOLIGINING O'RNI. Scientific progress, 1(6).

13. Asqarov, N. S. O., & Haydarov, S. (2021). ARAB XALIFALIGINING POYTAXTI BAG'DODNING TANAZZULGA YUZ TUTISHI. Scientific progress, 1(6).

14. Ro'Zmetov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIXNI O'RGANISHDA SOSONIYLAR DAVLATINING O'RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

15. Tulaboyev, D., & Haydarov, S. (2021). TARIXNI O'RGANISHDA MESOPATAMIYANING TARIXI VA DINI: O'RNI HAMDA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

16. Хдйдаров, С.А., (2022). Захриддин Мухаммад Бобур: бир кулда муйкалам-у, бир кулда тож. Scientific progress, 3(3).